

ТЕМА 3: ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

План

1. Поняття дидактики вищої школи
2. Сутність основних понять дидактики
3. Принципи навчання

1. Поняття дидактики вищої школи

Дидактика (грец. didaktikos - повчальний) - галузь педагогіки, спрямована на вивчення і розкриття теоретичних основ організації процесу навчання (закономірностей, принципів, методів, форм навчання), а також на пошук і розроблення нових принципів, стратегій, методик, технологій і систем навчання.

Предмет дидактики – закономірності, принципи і засоби формування фахівців з вищою освітою.

Завдання дидактики вищої школи – підвищення ефективності процесу навчання студентів і якості підготовки фахівців з вищою освітою.

Функції дидактики (В. О. Попков , О. В. Коржуєв):

Науково-теоретична функція полягає у вивченні, систематизації та узагальненні педагогічного досвіду, його науковому обґрунтуванні, поясненні на основі відкритих психологією закономірностей і механізмів пізнавального, психомоторного розвитку особистості.

Конструктивно-технологічна функція дидактики розроблення змісту, ефективних методів, прийомів і засобів навчання, конструювання навчальних технологій.

2. Сутність основних понять дидактики

Знання – це узагальнена та засвоєна особистістю наукова інформація, що стала основою її усвідомленої, цілеспрямованої діяльності.

Знання включає відомості про властивості та відношення об'єктів та явищ і проявляється у системі *понять, суджень, уявлень та образів, орієнтовних основ діяльності людини.*

Навички – це доведені до певного ступеня автоматизму жорстко детерміновані, алгоритмізовані дії чи елементи складних дій. Навички з точки зору *психофізіології* є умовними рефlekсами, тобто динамічними стереотипами. **Ознаки сформованості навичок:** дії виконуються поза контролем свідомості (автоматично). **Рівень сформованості навичок** характеризується ступенем автоматизму і точністю виконання відповідних дій. В основі формування навичок лежать *спроби та відбір, тобто вправи і тренування.* Без повторних практичних спроб формування навичок неможливе.

Навички поділяються на *моторні, сенсорні та інтелектуальні.*

Уміння – це здатність людини виконувати певну діяльність чи дію на основі отриманого раніше досвіду, знань чи навичок. **Психологічною основою умінь** є розуміння взаємовідносин між цілями діяльності, умовами та способом її виконання.

Уміння характеризуються певною структурою:

- відбір знань, що необхідні для вирішення завдань;
- виділення орієнтирів і побудова плану розв'язання завдання;
- складання програми дій, що призводять до розв'язання завдання;
- виконання цих дій та здійснення контролю результатів відповідно до поставленої цілі та коригування на цій основі всього процесу.

Уміння розрізняються за **рівнем сформованості**, який є характеристикою здатності людини переносити раніше засвоєні знання на нові об'єкти та завдання.

Досвід – це стійкі уміння успішно вирішувати певні завдання, результат взаємодії людини з навколишнім світом. Досвід здобувається особистістю у процесі певної діяльності, на практиці.

Компетентність – це інтегральна характеристика якостей фахівця, що відображає її здатність і готовність до ефективного виконання професійної діяльності.

Компетентність охоплює такі властивості особистості:

- когнітивну (знання);
- операційно-технологічну (уміння, досвід, навички);
- мотиваційно-ціннісну;
- етичну та соціальну.

Компетентнісна модель – це модель майбутньої ефективної роботи, соціальної взаємодії й адаптованості випускника. Для цього необхідно забезпечити:

- визначення структури компетентностей, що відбиває у системному й цілісному виді образ відповідного фахівця;
- формування результатів освіти у вигляді ознак готовності студента/випускника продемонструвати відповідні компетентності.

Компетентності поділяються на загальні та спеціальні.

До загальних компетентностей відносяться:

- інструментальні, що включають здатність використовувати у професійній діяльності базові загальні знання у галузі математики і природничих наук, гуманітарних та соціально-економічних наук; комп'ютерну грамотність і лінгвістичні навички; здатності здобувати і аналізувати інформацію із різноманітних джерел тощо;
- системні, що включають здатність адаптації до нових ситуацій; здатність розуміти, використовувати та генерувати нові ідеї; здатність організовувати і планувати роботу; здатність організувати працю з урахуванням організаційно-правових положень, прагнення успіху тощо;
- міжособистісні (соціально-особистісні), що включають здатність до критики та самокритики, толерантність, вміння працювати у колективі, загальна культура, прихильність до етичних цінностей.

До спеціальних (професійних) компетентностей відносяться здатності вирішувати типові професійні завдання та виконувати професійні обов'язки на первинних посадах.

Окрім ключових понять дидактики виділяють також поняття щодо освітнього процесу.

Зміст освіти – обумовлена вимогами суспільства сукупність компетентностей (знань, навичок і вмінь, а також професійних, світоглядних і громадянських якостей особистості.

Зміст навчання – дидактично обґрунтована і структурно впорядкована наукова інформація, засвоєння якої забезпечує отримання студентом відповідного ступеня вищої освіти.

Педагогічний (навчальний) процес (від латинського processus – рух вперед) – це процес взаємообумовленої та взаємопов’язаної діяльності викладача і студента, спрямований на ефективне та результативне досягнення цілей освіти.

Навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах – це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на засвоєння відповідної освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми та забезпечення патріотичного, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи.

Форми навчання (від лат. forma – зовнішній вигляд, оболонка) – характеристика навчального процесу, що відображає ступінь і характер взаємодії студентів і викладача. Навчання у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами: денна, вечірня, заочна (дистанційна), екстернат.

Форми організації навчального процесу – навчальні заходи, що відрізняються видами навчальної діяльності студентів і способами керівництва ними збоку викладача. *Формами організації навчального процесу є:* навчальні заняття, самостійна робота студентів, виконання індивідуальних завдань, практики, контрольні заходи, екскурсії тощо.

Види навчальних занять – навчальні заходи, що відрізняються складом студентів, місцем проведення, змістом і послідовністю видів діяльності студентів, способом керівництва ними збоку викладача. Основними видами навчальних занять у вищих навчальних закладах є: лекції, практичні заняття, семінарські заняття, лабораторні заняття, комп'ютерний практикум, індивідуальні заняття та консультації.

Методи навчання (від лат. *metodos* – шлях, спосіб) – шлях досягнення (реалізації) мети і завдань навчання. Це дидактично обґрунтована система прийомів, способів, через які викладач навчає, а студент засвоює передбачені змістом навчання знання, навички та вміння. **Методи навчання:** лекційний, метод бесіди, демонстрація, колоквиум, виконання домашніх завдань, дослідження (наукове або лабораторне), опитування, дискусія, діалог, контроль, дидактичні ігри тощо.

Методика – сукупність методичних рекомендацій і методів проведення навчальної діяльності. Методика охоплює систему навчання за всіма предметами і на всіх рівнях навчальної діяльності.

За шириною обсягу виділяють **загальну та конкретну методику**. Предметом **загальної методики** є процес, методи навчання, що притаманні всім дисциплінам. Предметом **конкретної методики** є навчання за певною дисципліною. Конкретна методика будується з урахуванням змісту науки, що лежить в основі певної навчальної дисципліни (математика, фізика, теоретична механіка та ін.).

Засоби навчання – предметна підтримка навчального процесу, це сукупність об'єктів, що мають дидактичні функції. Засоби навчання поділяються на **капітальні**, що забезпечують нормальні умови діяльності навчального закладу та **дидактичні**.

До капітальних засобів належить інфраструктура ВНЗ – навчальні будівлі, аудиторії, лабораторії, майстерні, бібліотеки, основне обладнання у вигляді лабораторних стендів, обладнання майстерень, засобів комп'ютерної техніки, світлотехнічних засобів подання інформації, студентські гуртожитки, спорткомплекси, їдальні та буфети тощо.

До дидактичних засобів навчання належать: підручники та навчальні посібники, об'єкти вивчення та їх макети, навчальні програми для комп'ютерів (автоматизовані навчаючі системи, автоматизовані навчальні комплекси тощо), методичні розробки тощо.

Призначення дидактичних засобів – підвищення ефективності засвоєння навчальних дисциплін.

Технологія навчання – це дидактично обґрунтована система засобів, методів і форм організації навчального процесу, що ефективно забезпечують досягнення цілей навчання.

Педагогічна технологія вимагає конкретного наукового обґрунтування цілей послідовних етапів пізнавальної діяльності студентів з урахуванням змісту навчання, способів і засобів.

3. Принципи навчання

Принципи навчання – керівні ідеї, основні положення, що визначають зміст, організаційні форми та методи навчальної роботи; це певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність.

Основні принципи навчання у ЗВО (згідно із Т.І. Туркот):

1. Принципи цілеспрямованості і науковості.
2. Принцип доступності.
3. Принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів.
4. Принцип гуманізації навчання.
5. Принцип єдності освітніх, розвивальних і виховних функцій навчання.
6. Принцип забезпечення органічної єдності теоретичної і практичної підготовки фахівців вищої кваліфікації.
7. Принцип активності і творчої самостійності студентів та їх відповідальності за результати навчально-пізнавальної діяльності.
8. Принцип систематичності і послідовності у процесі навчальної діяльності викладача і самостійної роботи студента.
9. Принцип поєднання конкретного і абстрактного у навчальному процесі вищої школи (принцип наочності).
10. Принцип міцності знань, умінь і навичок, розвитку розумових сил студентів (принцип ґрунтовності).

Виокремлюють групи специфічних загальних принципів навчання у вищій школі, які синтезують всі існуючі принципи:

- орієнтованість вищої освіти на розвиток особистості майбутнього спеціаліста;
- відповідність змісту вищої освіти сучасним і прогнозованим тенденціям розвитку науки (техніки) і виробництва (технології);
- оптимальне поєднання загальних, групових і індивідуальних форм організації навчального процесу у ЗВО;
- раціональне використання сучасних методів і засобів навчання на різних етапах підготовки спеціалістів з вищою освітою;
- відповідність результатів підготовки спеціалістів вимогам, які висуває конкретна сфера їх професійної діяльності;
- забезпечення конкурентноздатності випускників українських ЗВО на світовому ринку праці.